

FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚA SAU PARADOXUL CONTEMPORANEITĂȚII

Conf. univ. dr. Gabriela Pohoăță,
Facultatea de Științe Juridice și Administrative,
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”

Abstract. *Philosophy and science represent two distinct spiritual attitudes. If science means knowledge, philosophy signifies self-knowledge. Science is looking for many truths, philosophy is searching for the Truth. Thus, the result of scientific research is not identical to the result of philosophical research. And this is why science, no matter its progress, cannot annihilate philosophical inquiry which is foundational. Science without philosophy remains incomplete and meaningless.*

Timpul nostru este dominat de conflictul dintre filosofie și știință. Exagerând, s-ar putea afirma că toate se datorează succesului copleșitor al științei. În orice caz, nemulțumirea filosofilor este într-atât de mare încât nu încetează să se interogheze asupra esenței filosofiei, uneori renunțând chiar la această întrebare traumatizantă și transformând filosofia într-un „succedaneu” al științei. La ce poate servi astăzi filosofia într-o lume în care știința domină? În primul rând, la a impregna existenței umane o mai profundă dimensiune filosofică, pentru că noi, oamenii, suntem cu toții filosofi. Există în fiecare din noi o năzuință către absolut, către perfecțiune sau cum spunea Socrate „fiecare om se naște cu înțelepciunea de om.”

1. Situația s-a îmbunătățit față de atunci când se nega filosofia în avantajul științei, căci epoca contemporană pune, cu o acuitate improspătată, problema esenței filosofiei și deci, și aceea a științei, evidențiind incertitudinea din activitatea filosofică. Dacă știința înseamnă cunoaștere, filosofia semnifică autocunoaștere. În acest sens, între filosofie și știință există o strânsă legătură, ilustrată, de altfel, pe parcursul evoluției gândirii umanității, începând cu Platon, continuând cu Aristotel, Toma d’Aquino, Galileo Galilei, Leonardo da Vinci, Descartes, Leibniz, Imm. Kant, Wittgenstein, B. Russell ș.a.

Deși știința s-a desprins din filosofie, considerată în antichitate „regina tuturor științelor”, în evoluția gândirii umane nu se poate vorbi de o dezvoltare proporțională a acestor forme de cunoaștere. Caracterul problematic al filosofiei se observă începând cu grecii. Pentru ei, a fi filosof înseamnă a te întreba asupra lui physis, asupra „naturii”, a ajunge la înțelegerea ființelor existente în natură. Dar această înțelegere depășește „physis”-ul pentru a-i descoperi fundamentul. Filosofia este **meta-ta physika**, ceea ce este dincolo de lucruri, adică **metafizica**. Filosofia își pune problema unui dincolo de natură, însă în același timp rămâne în interiorul naturii și, în acest sens, nu o depășește. Aristotel a depășit opoziția platoniciană dintre

cele două lumi pentru a sublinia continuitatea dintre fizică și metafizică.¹ Doar studiul ființelor naturale face posibilă cunoașterea realităților transcendente pe care teologii, în continuarea drumului deschis de Sf. Augustin², le înțelegeau numai prin lumina revelației divine.

Înainte chiar de nașterea științei moderne, în cadrul dezmembrării scolasticii medievale, nu mai era posibilă imaginarea lumii ca unitate. Lumea sensibilă devenea simplu obiect al științei, fără fundament metafizic. Nu se poate afirma însă că știința modernă a înlăturat profunzimea metafizică a lumii.

Cunoașterea științifică s-a născut în momentul când lumea s-a redus la ceea ce numim astăzi natură, în momentul când lumea a pierdut profunzimea pe care o avea înainte. Meritul lui Kant³ este de a fi înțeles că este nevoie, în cunoașterea științifică, de o teorie a subiectului ce cunoaște și de raporturile sale cu obiectele cunoscute. Teoria este în mod absolut opusă celei promovate de metafizica clasică, conform căreia subiectul cunoștea un obiect pe care nu îl putea să îl epuizeze. Dimpotrivă, pentru Kant, obiectul este în întregime cunoscut, căci „obiectivitatea” sa este constituită de subiectul însuși. **Savantul descoperă în obiectivul pe care îl studiază legile a priori ale propriului spirit.**

2. Există astăzi o discrepanță între știință și filosofie, deoarece cunoașterea științifică a fost absolutizată, omul interpretând legăturile cu lumea numai după modul propus de spiritul științific. **De aceea tot ceea ce am așteptat de la religie sau filosofie sperăm astăzi de la știință.** Atunci când se referă la inteligența și mântuirea omului, știința nu mai este o activitate omenească, este golită de sens; ea este activitatea umană prin excelență, fiind capabilă să asigure fericirea umanității. Acesta este înțelesul din mitul progresului. Inutil se vor revolta Kant și Rousseau⁴, fiecare în felul său propriu, contra noului raționalism. Vor încerca să demonstreze că omul nu poate exista în mod uman fără medierea prin practică și libertate, relativizând așadar cunoașterea și progresul epocii Luminilor.

Oricare ar fi idealul de perfecțiune spre care istoria l-ar conduce pe om, va spune Kant, această problemă va rămâne nerezolvată atât timp cât nu se va pune în discuție libertatea. Aceasta se profilează mereu la orizont și **introduce o dimensiune tragică pe care știința nu ar putea să o eludeze.** Asemenea oamenilor din timpurile preștiințifice, omul modern este confruntat cu ființa, iar dacă libertatea e singurul element decisiv și vizează un scop real, este pentru că se definește ca libertate cu privire la necondiționatul absolutului. Kant amintește astfel de învățăturile lui Descartes⁵. **Exercițiul științei nu poate liniști destinul omului,** lăsând în suspans ceea ce este esențial, raportul cu necondiționatul. Spiritul și lumea sunt mai profunde decât am putea crede și decât ne-ar putea arăta cunoașterea științifică.

Așa cum spunea Kant⁶, în cunoașterea științifică nu găsim decât legile spiritului ce cunoaște și nu trebuie să ne mire că nu există în acestea o profunzime ontologică. Nu întâmplător, Berdiaev

¹ Aristotel, *Metafizica*, București, Ed. Iri, 1996.

² Augustin, *Confesiuni*, București, Ed. Humanitas, 1997.

³ Kant, Imm., *Critica rațiunii pure*, București, Iri, 1994.

⁴ Rousseau, J.J., *Du contract social*, Gf Flammarion, Paris, 2001.

⁵ Descartes, R., *Discours de la Méthode Les Passions de l'âme*, Bookking International, Paris, 1995.

⁶ Kant, Imm., *Prolegomene*, Ed. Științifică, București, 1987, p. 55.

susține că știința urmărește adevăruri, în timp ce filosofia caută Adevărul⁷. Considerăm că este unul dintre cele mai relevante argumente privind distincția dintre știință și filosofie, care, indiscutabil, superiorizează cunoașterea filosofică în raport cu cea științifică, Raliindu-se pe o poziție asemănătoare, Ortega y Gasset opinează: ”<<Adevărul științific>> este un adevăr exact, dar incomplet și penultim, care se integrează obligatoriu în altfel de adevăr, ultim și complet, chiar dacă inexact, pe care n-aș vedea niciun inconvenient să-l numim<<mit>>”⁸. Ortega susține astfel, că în epocile anti-filosofice filosofia era redusă la minimum, dar nu anulată. Burghezul, om cu vocație practică, a impus fizica (acceptând-o doar pe ea) doar pentru că aceasta îi putea oferi confort. Nu poate fi vorba despre un argument privind afirmarea superiorității fizicii și a științelor în general în raport cu filosofia. În această perioadă filosofia s-a consolat în a fi filosofia științei. Fizicienii înșiși, în preocuparea lor filosofică, au afirmat că fizica este o formă inferioară de cunoaștere și anume cunoașterea simbolică. Ulterior însă, științele își vor accepta limitația, instalându-se în interiorul propriilor limite și încercând să ajungă la plenitudine. Criza fundamentelor în fizică intenționează evidențierea imposibilității de a atinge realul prin cunoașterea științifică. Savantul nu poate înțelege semnificația crizei prelungite din știință și cere ajutorul filosofiei. Filosoful însuși nu poate rezolva această problemă, confruntându-se cu dificultăți analoage.

Am ajuns astfel în culmea paradoxului sau, probabil, a incoerenței. Filosofia, sprijinindu-se pe modelul activității științifice, autorizează validitatea universală a acesteia. Dar știința se întoarce împotriva spiritului, îl combate cu propriile arme, determină eșecul, din centru, al propriei sale interiorități, ruinându-i fundamentul. Activitățile esențiale ale omului devin de neînțeles. La sfârșitul unei cariere deseori strălucitoare, raționalismul științific decade în iraționalism. Încă din primii ani ai secolului al XX-lea, conștient de această problemă, Husserl o considera o criză a rațiunii, ce nu ar putea fi depășită decât printr-o nouă înțelegere a filosofiei și a științei și printr-o definiție mai adecvată a coexistenței lor⁹. La sfârșitul vieții sale, în ultima lucrare publicată în 1936, **Criza științelor europene și fenomenologia transcedentală**, a revenit asupra problemei considerată tot nerezolvată. Putem evidenția aici doar elementele unei soluții ce permite concomitent salvarea validității, atât a cunoașterii filosofice, cât și a celei științifice.

Exponent al raționalismului critic, K. Popper diferențiază știința de filosofie, dar nu le desparte. În acest sens, filosoful și logicianul contemporan subliniază că în cercetarea științifică, ca și în viața de fiecare zi, nu ne putem dispensa de idei metafizice. Știința însăși pornește de la a admite existența obiectivă a legilor, ca proprietăți structurale ale lumii. Astfel, cercetarea științifică este calea asimptotică către adevăr, filosofia în schimb clădește adevărul în timp ce-l dezvoltă¹⁰.

Eșecul raționalismului științific demonstrează că nu trebuie să integrăm filosofia în domeniul științei. O astfel de filosofie nu ar putea rezolva criza **fundamentului** cu care se confruntă știința. Prin urmare, trebuie să ne opunem cererilor savanților, precum și anumitor filosofi ce încearcă să ne convingă că filosofia este nevoită, vrând-nevrând, să renunțe la ceea ce era odinioară, deoarece

⁷ Berdiaev, N., *Sensul creației*, Humanitas, București, 1996.

⁸ Gasset, Ortega y, *Ce este filosofia? Ce este cunoașterea?* Humanitas, București, 1999, p. 123.

⁹ Husserl, E., *Filosofia ca știință riguroasă*, Paideia, București, 1994.

¹⁰ Popper, K., *Logica cercetării*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 157.

nu mai poate exista decât ca o logică a științelor, o „metaștiință” care se străduie să ordoneze ceea ce științele nu pot reuni din cauza specializărilor într-un tot coerent. Reducând știința la acest rol, ar însemna să pretindem că problema fundamentului științei este rezolvată.

Trebuie să ordonăm știința și filosofia, una în raport cu cealaltă. Filosofia nu poate fi înțeleasă ca o simplă prelungire a științei, nici ca o generalizare sau totalizare a cunoașterilor științifice asupra lumii. Este greu să susținem o asemenea afirmație într-o epocă în care prestigiul științei eclipsează întreaga sferă a cunoașterii și chiar a puterii. Filosoful trebuie să cunoască și să afirme că nu este un savant și nici măcar acel semi-zeu capabil să unifice cunoștințele fragmentare ale diversilor specialiști.

Înțelepciunea anticilor profila diferite grade de abstracțiune cu o fecunditate proprie, dar nici unul nu reprezenta cunoașterea totalizatoare. Susținând că este posibilă știința și că este o veritabilă cunoaștere, Descartes și Kant au arătat **că există o ordine a adevărilor** ce aparține unei profunzimi diferite și care nu reiese din cunoașterea științifică. Analiza noastră ar fi simplistă dacă nu am sublinia și contribuția lui Lucian Blaga care dedică acestei problematice lucrarea „Despre conștiința filosofică”, cheia de boltă a întregului său sistem filosofic, plasată în deschiderea primei sale trilogii¹¹. În limbajul blagian, filosofia și știința au menirea să sondeze mistere existențiale și să le convertească în cunoaștere, în înțelegere, dar „filosoful aspiră să devină autor al unei lumi, câtă vreme omul de știință își asumă rolul de cercetător al unui domeniu delimitat din câmpul infinit al fenomenelor. Filosoful se îndeamnă să convertească în termeni de înțelegere umană un mister amplu și adânc ca toată existența. Omul de știință se străduiește și el să convertească în termeni mai apropiați înțelegerii sale un mister, dar un mister circumscris și desfășurat mai mult orizontal decât pe dimensiunea adâncului.”

Pornind de la aceste observații, n-am putea fi mulțumiți însă, spunând că I.Kant reprezintă o ruptură în raport cu Descartes și că, în acest fel, cogito-ul cartezian devine un caz particular al cogito-ului kantian, dat fiind că astfel filosofia ar fi privită ca o știință. (Nu ne-ar putea mulțumi nici invers, să spunem că între Newton și Einstein se află o ordine de suprapunere).

3. S-ar putea spune că filosofia și știința urmează căi opuse, dat fiind că întotdeauna consistența conceptelor filosofice este dată de evenimente, în timp ce referința funcțiilor științifice este dată de stări de lucruri sau amestecuri: prin intermediul conceptelor, filosofia extrage neîncetat din starea de lucruri un eveniment consistent, un zâmbet fără pisică¹², în timp ce știința, prin intermediul funcțiilor, actualizează neîncetat evenimentul într-o stare de lucruri, un lucru sau un corp la care se poate face referință. Astfel, conceptele și funcțiile se prezintă ca două tipuri de multiplicități sau varietăți care diferă ca natură. Și chiar dacă tipurile de multiplicități științifice comportă prin ele însele o mare diversitate, ele se delimitează de multiplicitățile proprii filosofiei, multiplicități pentru care Bergson reclama un statut particular definit prin durată, această <<multiplicitate de fuziune>> exprimând inseparabilitatea variațiilor, în opoziție cu multiplicitățile spațiului, numărului și timpului, care ordonează

¹¹ Blaga, L., *Trilogia cunoașterii, Despre conștiința filosofică*, Ed. Minerva, București, 1983, p. 30.

¹² Leibniz, *D'une ligne issue de lignes și Nouvelle application du calcul* (tr. Fr. *Oeuvre concernant le calcul infinitesimal*, Ed. Blanchard), apud., Gilles Deleuze și Felix Guattari *Ce este filosofia?*, Ed. Pandora, 1999, p. 123; N.t. *Aluzie a autorului la Alice în țara minunilor*” de Lewis Carroll;

amestecuri și fac trimitere la variabila sau variabilele independente¹³. E drept că tot această opoziție, între multiplicitățile științifice și filosofice, discursive și intuitive, extensionale și intensive, este capabilă să dea seamă și de corespondența dintre știință și filosofie, de eventuala lor colaborare, de faptul că una se inspiră din cealaltă. Înălțarea de la știință spre filosofie nu înseamnă abandonarea lumii pline de semnificații pentru o lume obscură și inexprimabilă, părăsirea limbajului precis și riguros pentru o mută adorație. Acel dincolo al lumii științifice este încă o lume posibilă, calitativă și încărcată de sens, mai mult chiar decât lumea științifică însăși. **Dincolo de lumea științifică, filosofia regăsește lumea trăită a experienței originare.** Prin întoarcere la experiența originară, filosoful nu acționează contra științei, ci încearcă să regăsească locul din care atitudinea științifică și-a câștigat posibilitatea de desfășurare. Filosofia vizează întotdeauna temeiurile prime și ultime ale ființării¹⁴. Este, după Heidegger, analitica existențială, adică cercetare a modurilor de a fi proprii existentului uman (Dasein)¹⁵. Știința nu cercetează ființa. Filosofia reprezintă una dintre puținele posibilități creatoare, uneori necesități creatoare de sine stătătoare, ale Dasein-ului uman-istoric.

Întrebarea privitoare la ființă: „De ce este de fapt ființare și nu, mai curând, nimic?” este întrebarea metafizică fundamentală. Știința nu-și propune asemenea întrebări. Astfel, dincolo de existența naturală și de bunul simț, filosoful îi redă savantului o lume epurată de toate naivitățile false și de științele incerte.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Aristotel, *Metafizica*, Ed. Iri, București, 1996.
- [2] Augustin, *Confesiuni*, Ed. Humanitas, București, 1997.
- [3] Berdiaev, N., *Sensul creației*, Ed. Humanitas, București, 1996.
- [4] Bergson, *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, Institutul european, Iași, 1998.
- [5] Bлага, L., *Trilogia cunoașterii, Despre conștiința filosofică*, Ed. Minerva, București, 1983.
- [6] Deleuze, G., *Ce este filosofia?*, Ed. Pandora, 1999.
- [7] Descartes, R., *Discours de la Méthode Les Passions de l'âme*, Bookking International, Paris, 1995.
- [8] Gasset, Ortega y, *Ce este filosofia? Ce este cunoașterea?* Ed. Humanitas, București, 1999.
- [9] Heidegger, M., *Introducere în metafizică*, Ed. Humanitas, București, 1999.
- [10] Heidegger, M., *Ființa și timp*, Ed. Humanitas, București, 2004.
- [11] Husserl, E., *Filosofia ca știință riguroasă*, Ed. Paideia, București, 1994.
- [12] Kant, Imm., *Critica rațiunii pure*, Ed. Iri, București, 1994.
- [13] Kant, Imm., *Prolegomene*, Ed. Științifică, București, 1987

¹³ Teoria celor două tipuri de <<multiplicități>> apare la Bergson încă din lucrarea, *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, Institutul european, Iași, 1998.

¹⁴ Heidegger, M., *Introducere în metafizică*, Humanitas, București, 1999.

¹⁵ Heidegger, M., *Ființa și timp*, Humanitas, 2004.

- [14] Popper, K., *Logica cercetării*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- [15] Rousseau, J.J., *Du contract social*, Gf Flammarion, Paris, 2001.